

Analytical Investigation of Herder's Bildung Idea and Inference of the Conceptual Components of Education Based on It

Masoud Pirouti Aghdam¹ | Jalal Hashemi² | Mansour Maraashi³ | Masoud Safaei Moghadam⁴

¹ PhD Candidate of Philosophy of Education, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran. Email: ghader.piroty@gmail.com

² (Corresponding Author), Assistant Professor of Educational Sciences Department, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran. Email: j.hashemi@scu.ac.ir

³ Associate Professor of Educational Sciences Department, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran. Email: marashi_s@scu.ac.ir

⁴ Professor of Educational Sciences Department, Shahid Chamran University of Ahvaz, Iran. Email: safaei_m@scu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 26 November 2022

Received in revised form 6
December 2022

Accepted 12 December 2022

Published online 13 August
2023

Keywords:

Herder, Bildung, Culture,
Humanity, Conceptual
components of education

ABSTRACT

This study aimed to analyze the concept of Bildung, which is based on Herder's concept. Accordingly, it is possible to provide new conceptual components for the education system. Herder draws a goal for human beings, ignoring history and culture, that this target reaches a common point and finds meaning in the shadow of cultures and multiplicity of ethnic identification and nations, and that is the meaning of humanity. The present study explains the concept of Bildung, culture, and humanity using the method of conceptual analysis and considers humanity as the purpose of education and the concept of culture and its elements as a way to achieve this goal. Finally, he concludes with the basic concepts of education. The result of the present research is based on the fact that the concept of Bildung has a basic role in developing Human, Transcultural, Comprehensive and Harmonious education; So, in general humanity in Herder's thought is the supreme purpose of human creation and education and the concepts of culture and Bildung help us to achieve the desired human perfection. From Herder's point of view, culture is texture and context and also content for education. It means that culture is the history and theory of education in terms of context and on the content side, it is the idea of Bildung, which he considers cultural education. Therefore, a type of dialectical relationship can be found between the concepts of culture, the idea of Bildung, and the purpose of education, which is humanity, so that one is impossible without the presence of the another. Finally, the basic concepts of education, which were concluded based on the concept of Bildung and its components, include freedom education, historical education, transcultural education, progressive education, and aesthetic education.

Cite this article: Pirouti Aghdam, M.; Hashemi, J.; Maraashi, M. & Safaei Moghadam, M. (2023). Analytical Investigation of Herder's Bildung Idea and Inference of The Conceptual Components of Education Based on It. *Journal of Philosophical Investigations*, 17(43), 176-198. <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.54253.3413>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

<http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.54253.3413>

Extended Abstract

Introduction

In today's world, education is faced with a wide range of social, political, economic and cultural changes that must inevitably adapt to those changes. One of these important fields is the cultural field, which is directly related to education. On the other hand, solving or reducing cultural crises in any society requires the enrichment of educational concepts. Basically, the education and training systems are not located in a historical and social vacuum that is unconcerned to the existing culture, politics and society.

Therefore, education is not culturally neutral, and its content biases cannot be indifferent to culture. This consideration to culture and its connection with education led to the emergence of theories that have not been ineffective in the history of educational thought and practice. Among these theories is the educational theory of culture, which places the foundation of the issue of culture transfer at the center of educational reflections. The general theme of this study is basically related to how to see culture and education together. As mentioned, man is a cultural being. Every human being is a creature of a culture and this culture plays a role in the education of a person in the form of context and educational context, as well as in the form of content and cultural norms.

The main goal of this study is to analyze concept of Bildung intended by Herder, based on which new conceptual components are presented for the education system. Regarding history and culture, Herder draws a goal for humans, which reaches to a common point and finds meaning in the light of cultures and multiplicity of ethnicities and nations, and that is the concept of humanity. Based on this, Herder defines humanity in individual happiness and perfection.

Methodology

The present study explains the concept of Bildung, culture, and humanity using the method of conceptual analysis and considers humanity as the goal of education and the concept of culture and its elements as a way to achieve this goal and finally, based on the concept of bildung, it infers the basic concepts of education.

By applying the concept of bildung, as he uses it, while emphasizing the cultural foundations of education, by using the concept of bildung (cultural education), Herder mentions cultural and social anthropology. he is trying to find a way to bring together the cultural individuality and the educational population. In the concept of bildung, he finds elements and components that can be the origin of the common essence of the general idea of humanity, which is what education seeks as the ultimate goal.

Discussion

The result of the present study is based on the fact that the concept of Bildung has a basic role in developing Human, Transcultural, Comprehensive and Harmonious education; So, in general humanity in Herder's thought is the supreme purpose of human creation and education and the concepts of culture and Bildung help us to achieve the desired human perfection. In Herder's thought, culture is both the context and the content of education; In the sense that culture in the position of context is history and theory of education, and in the position of content, it is Bildung, which he considers as cultural education.

Therefore, a kind of dialectical relationship can be found between the concepts of culture, Bildung and the goal of education, which is humanity; In such a way that one is not possible without the presence of the other.

In Herder's view, culture is a platform for achieving humanity and happiness, and of course, what makes this concept powerful in his eyes are the unique elements and characteristics that he considers for culture. Culture, with its characteristics such as singularity, pluralism, nationalism, differences between ethnic groups and nations, cultural imagination, etc., helps us to understand the ultimate goal, which is to reach the true concept of humanity. Such an understanding of culture and history is not easily achieved unless we have an education that contains and carries concepts such as freedom, harmony of feeling and wisdom, understanding others, friendly relations and empathy, seeking justice and of course Bildung. It is possible that Bildung is a comprehensive and complete element in Herder's thought and it is through Bildung that we reach a deep understanding of his intended goal. Therefore, the dialectical relationship between the fundamental concepts of his thought helps us to better understand the true purpose of human being and the ways to reach it.

Conclusion

In the meantime, considering the challenges, weakness and lack of the concept of education in the educational systems that did not meet the goal of education, i.e. the ideal human being, humanity and desirable human perfection, the concept of education should be revised in order to solve these challenges, and this revision seems By appealing to the rich and powerful concept of bildung in Herder's thought; Therefore, the conceptual components of education including liberating education, history-based education, transcultural education, progressive education and aesthetic education were deduced.

پښتونخواه پښتانه علوم او مطالعات فرانسې
پرتال جامع علوم انساني

بررسی تحلیلی ایده بیلدونگ هر در و استنتاج مؤلفه‌های مفهومی تربیت بر پایه آن

مسعود پیروتی اقدم^۱ | جلال هاشمی^۲ | منصور مرعشی^۳ | مسعود صفایی مقدم^۴

^۱ دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران. رایانامه: ghader.piroty@gmail.com

^۲ (نویسنده مسئول) استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران. رایانامه: j.hashemi@scu.ac.ir

^۳ دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران. رایانامه: marashi_s@scu.ac.ir

^۴ استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران. رایانامه: safaei_m@scu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف اصلی این پژوهش بررسی تحلیلی مفهوم بیلدونگ مورد نظر هر در می‌باشد که با مبنا قراردادن آن بتوان برای نظام تعلیم و تربیت مؤلفه‌های مفهومی نوینی ارائه داد. هر در با عنایت به تاریخ و فرهنگ غایتی را برای انسان‌ها ترسیم می‌کند که این غایت در پرتو فرهنگ‌ها و کثرت اقوام و ملل به نقطه مشترکی می‌رسد و معنا می‌یابد و آن، مفهوم انسانیت است. این پژوهش با روش تحلیل مفهومی به تبیین مفهوم بیلدونگ، فرهنگ و انسانیت پرداخته و انسانیت را به‌عنوان غایت تربیت و مفهوم فرهنگ و عناصر آن را به‌عنوان راهی برای رسیدن به این غایت دانسته و درنهایت با نظر به مفهوم بیلدونگ به استنتاج مفاهیم اساسی تربیت می‌پردازد. نتیجه پژوهش حاضر مبتنی بر این نکته است که مفهوم بیلدونگ در شکل‌گیری تعلیم و تربیتی انسانی، فرافرهنگی، جامع و هماهنگ نقشی اساسی دارد؛ به‌گونه‌ای که انسانیت در اندیشه هر در هدف متعالی خلقت انسان به‌طور کلی و تعلیم و تربیت است و مفاهیم فرهنگ و بیلدونگ ما را در رسیدن به کمال مطلوب انسانی یاری می‌رسانند. فرهنگ در اندیشه هر در هم بافت و زمینه و هم محتوای تربیت است؛ به این معنا که فرهنگ در جایگاه بافت و زمینه، تاریخ و نظریه تربیت است و در جایگاه محتوا، همان بیلدونگ است که وی آن را پرورش فرهنگی می‌داند. بنابراین نوعی رابطه دیالکتیکی می‌توان میان مفاهیم فرهنگ، بیلدونگ و غایت تربیت یعنی انسانیت یافت؛ به‌گونه‌ای که یکی بدون حضور دیگری امکان‌پذیر نمی‌گردد. درنهایت مفاهیم اساسی تربیت که بر اساس مفهوم بیلدونگ و مؤلفه‌های آن استنتاج گردید، شامل تعلیم و تربیت آزادی بنیاد، تعلیم و تربیت تاریخمند، تعلیم و تربیت فرافرهنگی، تعلیم و تربیت پیشرفت‌گرا و تعلیم و تربیت زیبایی‌شناسانه است.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۹/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

کلیدواژه‌ها:

هر در، بیلدونگ، فرهنگ، انسانیت، مؤلفه‌های مفهومی تعلیم و تربیت

استناد: پیروتی اقدم، مسعود؛ هاشمی، جلال؛ مرعشی، منصور و صفایی مقدم، مسعود. (۱۴۰۲). بررسی تحلیلی ایده بیلدونگ هر در و استنتاج مؤلفه‌های مفهومی تربیت بر پایه

آن، پژوهش‌های فلسفی، ۱۷(۴۳)، ۱۷۶-۱۹۸. <http://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.54253.3413>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

در جهان امروز، تعلیم و تربیت با مجموعه‌ای گسترده از تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهانی روبه‌رو است که به گونه‌ای گریزناپذیر باید خود را با آن تحولات هماهنگ نماید. تحولات پدید آمده که در نتیجه سه جریان تحولی یعنی گسترش سریع اطلاعات، گسترش ارتباطات و پیشرفت فزاینده فن‌آوری رخ داده است، اساسی‌ترین اثرات را در عرصه فرهنگ و هویت فردی و جمعی انسان‌ها داشته است و به همین دلیل منطقاً می‌توان از تعلیم و تربیت سخن گفت. به عبارتی رفع و یا کاهش بحران‌های فرهنگی در هر جامعه‌ای مستلزم غنابخشی مفاهیم تربیتی آن جامعه است. اساساً نظام‌های آموزشی و تربیتی در خلاء تاریخی و اجتماعی قرار ندارد که نسبت به فرهنگ، سیاست و اجتماع موجود بی‌تفاوت باشد و بنابراین تعلیم و تربیت از نظر فرهنگی امری خنثی نیست و سوءگیری‌های محتوایی آن نمی‌تواند نسبت به فرهنگ بی‌تفاوت باشد؛ چنان که نمی‌تواند غیرسیاسی باشد. همه این نکات بیانگر این واقعیت است که تعلیم و تربیت خودبه‌خود فرهنگ غالب اجتماع را به نوعی در دانش‌آموختگان القاء می‌کند (سجادی، ۱۳۸۴). به عبارتی انسان بر اساس تعلقات و نسبت‌های خود درباره فرهنگش می‌اندیشد. به همین جهت حتی وقتی از فرهنگ سخن می‌گوید نقش خود وی در سخنش دیده می‌شود. این توجه به فرهنگ و ارتباط آن با تعلیم و تربیت منجر به ظهور نظریاتی شد که بی‌تأثیر در تاریخ اندیشه و عمل تربیتی نبوده‌اند. از جمله این نظریه‌ها، نظریه تربیتی فرهنگ می‌باشد که پایه مسئله انتقال فرهنگ را در مرکز تأملات تربیتی قرار می‌دهد. این موضوع دارای دو جنبه است. جنبه اول فرهنگ را به‌عنوان بافت و زمینه تربیت در نظر می‌گیرد و جنبه دوم فرهنگ را به‌عنوان محتوا لحاظ می‌کند. بنابراین فهم بهتر تعلیم و تربیت و نظریه تربیتی در گرو باهم بینی تربیت و فرهنگ است.

موضوع کلی این پژوهش اساساً مربوط به چگونگی باهم بینی فرهنگ و تربیت است. همان‌طور که بیان شد، انسان یک موجود فرهنگی است. هر انسانی مخلوق یک فرهنگ است و این فرهنگ در قالب بافت و زمینه تربیتی، و نیز در قالب محتوا و هنجارهای فرهنگی، در تربیت فرد نقش آفرینی می‌کند (مصلح، ۱۳۹۳، ۲۸). از سوی دیگر تربیت به مثابه یک دانش فراگیر واجد ارزش‌ها و غایات فراگیر است و به رشد همه آدمیان می‌اندیشد. از این روست که اندیشمندان حوزه تربیت درباره انسان می‌اندیشند نه انسان اروپایی یا آسیایی یا آفریقایی. این در حالی است که انسان‌ها فارغ از فرهنگی که در آن پرورش یافته و زندگی کرده‌اند، قابل تصور نیستند. بنابراین پرسش اساسی و چالش برانگیز این است که چگونه می‌توان در عین حال که فرهنگ را مبنا قرار می‌دهیم و آن را آب‌شخور رشد و تربیت می‌دانیم، و به تعبیر دیگر، آن را بافت و زمینه، و هم‌چنین محتوای تربیت می‌دانیم، بتوان درکی از انسان ارائه داد که فرافرهنگی باشد. چگونه می‌توان ضمن تعلق به فرهنگ خویش، قدرت رفت و برگشت در میانه فرهنگ خود و دیگر فرهنگ‌ها را داشت؟ این پرسش در نگاه هر در پاسخ بدیعی می‌یابد؛ او با به کارگیری مفهوم بیلدونگ، آن‌گونه که خود به کار می‌برد، ضمن تأکید بر بنیان فرهنگی تربیت، با به کارگیری مفهوم بیلدونگ^۱ (پرورش فرهنگی)، سخن از انسان‌شناسی فرهنگی و اجتماعی به میان می‌آورد. وی درصدد است که با این کار راهی برای جمع میان فردیت فرهنگی و جمعیت تربیتی پیدا کند. او در مفهوم بیلدونگ عناصر و مؤلفه‌هایی را می‌یابد که

^۱ Bildung

می‌توانند منشأ جوهر مشترک ایده کلی انسانیت باشند، چیزی که تربیت به‌عنوان هدف غایی در پی آن است. در این پژوهش ضمن تلاش در تحلیل مفهومی ایده بیلدونگ هردر، به استنتاج مؤلفه‌های مفهومی تعلیم و تربیت می‌پردازیم.

روش

در این مطالعه از روش تحلیل مفهومی^۱ بهره‌گرفته شد. تحلیل مفهومی به‌عنوان فعالیتی تعریف می‌شود که در آن مفاهیم متعلق به یک کل، خصیصه‌های آن‌ها و روابطی که در درون نظام‌هایی از مفاهیم وجود دارد، روشن و تبیین می‌گردند (نوپونن، ۲۰۱۰؛ ناسی، ۱۹۸۰). معتقد است تحلیل مفهومی به معنای حل هدف-محور مسائل مفهومی یعنی شکل‌دهی مفاهیم از طریق استدلال تحلیلی و ترکیبی با استفاده از مفاهیم و بینش موجود است.

از آن‌جا که موضوعات مختلف تعاریف متفاوتی از تحلیل مفهوم می‌طلبد لذا این پژوهش به تعریف تحلیل مفهومی از کومبز و دنیلز بسنده می‌کند. به اعتقاد این پژوهشگران تحلیل مفهومی بر فراهم‌آوردن تبیین صحیح و روشن از معنای مفاهیم بواسطه توضیح دقیق روابط آن با سایر مفاهیم تأکید دارد و تلاشی در جهت فهم مفاهیم است. این نوع تحلیل شامل سه قسم تفسیر مفهوم، مفهوم‌پردازی و ارزیابی ساختار مفهوم می‌باشد (کومبز و دنیلز^۲ به نقل از آزادمنش و همکاران، ۱۳۹۹). از این سه قسم دو مورد تفسیر مفهوم و مفهوم‌پردازی در این پژوهش مورد توجه است، با این توضیح که با نظر به مفهوم «بیلدونگ» و مؤلفه‌ها و عناصر تحقق آن، مفهوم تعلیم و تربیت مورد نظر هردر تبیین و مؤلفه‌های مفهومی آن با استفاده از روش مفهوم‌پردازی روشن می‌گردد.

۱. چهارچوب نظری ایده بیلدونگ

مفهوم بیلدونگ یکی از مفاهیم کلیدی است که در بیش از سه قرن اخیر در فضای فکری و فرهنگی غرب و به‌طور خاص در آلمان تأثیرگذار بوده است. این مفهوم هم از حیث لغت‌شناسی و هم از حیث کاربردش در عرصه‌های مختلف، دلالت‌های چندگانه و به‌شدت متنوع را در بر می‌گیرد که همین امر نه تنها فهم بلکه حتی ترجمه آن به زبان‌های غیرآلمانی را دشوار ساخته است. اگر بخواهیم منشأ واژه بیلدونگ را بررسی کنیم خواهیم دید که این اصطلاح برای انسان آلمانی انتهای قرن هجدهم اصطلاحی تازه محسوب می‌شود. برخی منابع منشأ این اصطلاح را تا قرن هفدهم نزد ساموئل فُن پوفندورف ردیابی می‌کنند. در آن زمان مترجمان آلمانی در ترجمه تعبیر لاتینی نسخه وولگات عهد عتیق که به «عمل خداوند به شکل دادن انسان به شکل خودش» اشاره داشت، تصمیم گرفتند از واژه بیلدن^۳ و بیلدونگ^۴ استفاده کنند، کاری که از دیدگاه امروزی نامفهوم است (هافمن، ۲۰۱۲، ۵۰)؛ اما می‌توان ریشه کاربرد این اصطلاح را حتی تا میانه قرون وسطی نیز ردیابی کرد. مایستر اکهارت عارف و متاله آلمانی قرون سیزدهم و چهاردهم به دنبال به‌کارگیری واژه‌ای برای نشان دادن چگونگی تعالی بخشی وجود طبیعی انسانی به مرحله انسانیت کامل بود. او آن را بیلدونگ نامید. بیلدونگ و اصطلاح آلمانی کهن bildunga اساساً بر آفرینش خلاقانه یک ابژه،

¹ Conceptual Analysis

² Coombs & Daniels

³ Bilden

⁴ Bildung

مثلاً در کوزه‌گری دلالت داشتند. زمانی که این واژه با الهیات آمیخته شد، لایه معنایی مضاعفی پیدا کرد که نوعی تعالی روحانی را در خود داشت (هارلاچر، ۲۰۱۶، ۸).

اگر بخواهیم کارکردهای مختلف اصطلاح بیلدونگ را نزد فیلسوفان آلمانی به خوبی دریابیم باید به سراغ معنای آن در دوران شکوفایی خود یعنی قرن هجدهم و نوزدهم رفت. گادامر به درستی اشاره می‌کند که برجسته‌ترین فیلسوف روشنگری آلمان یعنی کانت با وجود پرداختن به اصطلاحاتی همچون پرورش دادن یک قابلیت یا استعداد طبیعی که بماهو نوعی عمل آزادی به وسیله سوژه عملگراست، اما در خصوص استفاده از واژه بیلدونگ هنوز بهره‌ای نمی‌برد (گادامر، ۲۰۰۶، ۹)؛ اما با وجود این می‌توان در خود کانت نیز نمونه‌های متعددی از استفاده از این اصطلاح هم در معنای تربیت و پرورش در نقد عقل محض، هم در معنای تربیت اخلاقی در نقد عقل عملی و هم شکل‌یابی و ساختن در نقد قوه حکم یافت. هومبولت در مقاله کوتاه خود (نظریه بیلدونگ انسانی) به صراحت بیلدونگ را در کنار حکمت و فضیلت، مهم‌ترین خواست انسان معرفی می‌کند (هامبلت، ۱۹۶۹). او غایت نهایی انسان را دگرگون ساختن علم صرف به بیلدونگ عالمانه عنوان می‌کند (هامبلت، ۲۰۰۴) و بیلدونگ را عمومی‌ترین، عمیق‌ترین و آزادترین نوع تعامل میان فرد و جهان معرفی می‌کند (استویانوف، ۲۰۱۲، ۷۸). هردر نیز تأکید می‌کند که فلسفه ما بعد از این زمان طولانی، هنوز فاقد طرح و برنامه‌ای برای بیلدونگ است (هردر، ۲۰۰۴، ۲۷). او در مقاله یک فلسفه تاریخ دیگر برای بیلدونگ انسانیت، از بیلدونگ در معنای آموزش و پرورش استفاده می‌کند حال آن‌که در جای دیگر آن را در معنای فرهنگ (هردر، ۲۰۰۴، ۲۸) یا به معنای شکل‌دادن (هردر، ۲۰۰۴، ۴۸) و حتی در معنای تمدن (هردر، ۲۰۰۴، ۱۱۴-۱۳۷). به کار می‌برد. این کاربردها در اوایل قرن نوزدهم نزد هگل به اوج خود می‌رسند؛ چنان‌که در بند ۷۸ مقدمه پدیدارشناسی روح بیلدونگ را در معنای پرورش به کار برده و آن را ماهیت پدیدارشناسی روح معرفی می‌کند. به اعتقاد گادامر فلسفه و علوم انسانی شرط وجود خویش را در بیلدونگ دارد؛ زیرا وجود روح واجد پیوندی ذاتی با ایده بیلدونگ است (گادامر، ۲۰۰۶، ۹؛ اردبیلی، ۱۴۰۰، ۱۰۶-۱۰۷). در نتیجه در نزد هگل بیلدونگ جامع تمام معانی پرورش، آموزش، تمدن و فرهنگ است. این اصطلاح در زمان نیچه رویکردی منفی به خود می‌گیرد و تا دوران معاصر ادامه می‌یابد و بر نوعی نقد فرهنگ استوار است (اردبیلی، ۱۴۰۰، ۱۰۶-۱۰۷).

یافته‌های پژوهش

هردر به تاریخ به‌عنوان روایت حیات انسان‌ها نگریسته است؛ تاریخی که زندگی بشریت را نظم و ترتیب می‌بخشد و مملو از الگوها و معیارهاست. هردر می‌گوید: «اگر ولتر به‌عنوان یک مورخ شایستگی‌هایی دارد، این شایستگی‌ها مربوط به ملاحظات به‌جا و مناسب او در مورد روح رویدادهاست» (هردر، ۲۰۰۴، ۱۰۲). تفکر تاریخی هردر بیانگر این است که نوع بشر مانند موجودات دیگر مثل گیاهان و درختان یا جانوران نیست که تمام روح و جسم و توانش متعلق به مکانی باشد که در آن جا متولد شده است. به عبارت دیگر وی معتقد است که ما باید در پی این باشیم که در سرزمین پدری به چه مؤلفه‌هایی احترام بگذاریم و عشق بورزیم تا برای حیات انسانی و انسانیت ارزشمند و سودمند واقع گردد. در حقیقت هردر در پی کشف روحی است که فرهنگ را معنادار کرده و همه رویدادهای فرهنگی را تغذیه می‌کند و انسانیت به مثابه این روح فرهنگ‌ها را ارج و منزلت می‌دهد.

هردر برای تبیین بهتر دوران تاریخی، آن را به دوران نوجوانی و جوانی و بزرگسالی انسان مانند می‌کند و می‌گوید همان‌طور که انسان در مراحل مختلف رشد، کوشش‌ها و تلاش‌های بسیاری از خود نشان می‌دهد، تاریخ نیز در ادوار مختلف روبه تکامل دارد؛ در واقع در نزد هردر تاریخ به مثابه موجود زنده‌ای است که رشد می‌کند و تکامل می‌یابد (هردر، ۲۰۰۴، ۱۰). از نظر وی اگر بخواهیم عواطف و حیات انسانی ادوار و اعصار تاریخی را نادیده بگیریم، ارزش حیات انسانی و دستاوردهای آن نادیده گرفته می‌شود. به عبارتی هردر از مطالعه ادوار تاریخی می‌خواهد به این نتیجه برسد که ما چه اعمالی را انجام دهیم که سیر تعالی بشریت را طی کنیم (هردر، ۲۰۰۴، ۳۱). هردر معتقد است تاریخ حیات بشری محل و عرصه تحقق توانایی‌ها و استعدادهاى انسان است و با این رویکرد او تاریخ را فرایندی بامعنا و عقلانی می‌داند. این توجه به تاریخ در نزد هردر در تمامی عرصه‌ها از جمله هنر، ادبیات، تعلیم و تربیت و حتی زبان خود را نشان می‌دهد به گونه‌ای که هردر به تکامل زبان در طول تاریخ معتقد است. این اهمیت به این سبب است که او می‌گوید: کل تاریخ ملت‌ها برای ما الگویی برای تعلیم و تربیت است و ما با توجه به آن به هدفی متعالی یعنی انسانیت دست خواهیم یافت (هردر، ۲۰۰۴، ۲۷۶).

در اندیشه هردر فرهنگ نیز تجلی روح قومی یا ملی است؛ در این معنا فرهنگ با تمام وجوه مختلف زیست انسان پیوند خورده است. هردر تاریخ را عرصه تجلی فرهنگ می‌داند. بنا به نظر وی، فرهنگ بر سنت مبتنی است که پیوند میان نسل‌ها را تضمین می‌کند و اکنون را قادر می‌سازد تا خود را بر گذشته بنا کند (لابری، ۱۹۹۴، ۹۹؛ اردبیلی، ۱۴۰۰، ۳۰). هردر حتی عناصر اساسی زیست بشری همچون زبان را بر فرهنگ مبتنی می‌سازد. معنایی که ما از کلماتمان مراد می‌کنیم بستگی تامی به نوعی هنجارمندی در کاربرد ما از کلمات دارد و این هنجارها را نمی‌توان به واقعیات طبیعی - مکانیکی تقلیل داد و دریافت ما از این هنجارمندی نیز وابسته به مستغرق شدن ما در شکلی از زندگی یا همان فرهنگ است و فرهنگ پس‌زمینه همه کاربردهای انضمامی از زبان است (پینکارد، ۱۳۹۴، ۲۰۶-۲۰۵). پس فرهنگ همان شالوده‌ای است که همه چیز را باید بر اساس آن تحلیل و فهم کرد (اردبیلی، ۱۴۰۰، ۳۰). نکته حائز اهمیت که باید به آن توجه کرد این است که فرهنگ به‌عنوان بافت و زمینه تربیتی، نظریه تربیت که در اینجا بیلدونگ در اندیشه هردر می‌باشد را شکل می‌دهد و به‌عنوان محتوای تربیتی نیز محتوای بیلدونگ و عناصر آن می‌شود؛ از این‌رو در اندیشه هردر فرهنگ هم بافت و زمینه است و هم محتوای تربیتی.

۲. مفاهیم اساسی اندیشه هردر

۱-۲. انسانیت

هردر برای این که روند بررسی ادوار تاریخی را به مساله انسانیت^۱ سوق دهد به بیان ویژگی‌های سرزمین‌هایی می‌پردازد. او یونان را به دیده مثبت می‌نگرد؛ کشوری که حامل پیام رشد و توسعه برای بشریت بوده است. به این دلیل است که در نگاه هردر تاریخ معنایی بسیار قدرتمند در پیشرفت انسان به سوی تعالی به خود می‌گیرد. در واقع پیشرفت انسانیت معیاری برای پرهیز از کج‌روی‌ها در حیات انسانی است و تحقق آن با توجه به حیات انسانی مورد سنجش قرار می‌گیرد. روشنگری، فضیلت و سعادت عناصر بارز تعالی عالم هستند (هردر، ۲۰۰۴، ۷۱). بنابراین دوره‌های مختلف حیات بشر با الهام از تاریخ می‌تواند در تحقق عینی انسانیت و طرح عظیم الهی مفید باشد. از دیدگاه هردر مفهوم انسانیت و

^۱ humanities

سیر به سوی تعالی در نوع بشر مشترک است و تمام انسان‌ها برای دستیابی به آن در تلاش و تکاپو هستند. وی هدف غایی از خلقت انسان را پیشرفت و شکوفایی استعدادهای او و برقراری صلح و امنیت در جهان می‌داند که از طریق انسانیت تحقق می‌یابند. او در بررسی مفهوم انسانیت به مفاهیم آزادی، خرد، احساس و تمایلات متعالی و کنترل غرایز اشاره دارد. هردر معتقد است آزادی بشر از چگونگی زیست او نمایان می‌گردد. انسان در طی اعصار تاریخی نشان می‌دهد که می‌تواند دست به ابتکار بزند و راه‌های مختلف را بیازماید و از میان گزینه‌های مختلف امور دلخواه خود را برگزیند و این انتخاب‌گری و ابتکار تنها در سایه آزادی است که محقق می‌گردد. البته هردر به این مسئله نیز توجه دارد که انسان در ادوار تاریخی در معرض غرایز نیز قرار گرفته است و مستعد افعال پست و شرم‌آور نیز می‌باشد. از نظر وی وجود انسانی به آسانی حاصل نمی‌گردد ولی به‌طور بالقوه دست‌یافتنی است. به اعتقاد وی عقل و خرد آدمی می‌تواند در بروز استعدادهای شگرف نقش‌آفرینی کند و از راه خرد است که انسان در کنترل غرایز و دوری از اعمال و افعال پست توفیق حاصل می‌کند. از آن‌جا که انسان نسبت به دیگر موجودات برتری ذاتی دارد می‌بایست قوه خرد خود را با مفاهیم متعالی رشد دهد و نگاه وسیعی به حیات داشته باشد. هردر معتقد است انسان می‌تواند به تعالی فکر کند و پیشرفت خود را با این الگو و معیار طراحی کند. برای ذهن انسان حتی با قید و بندهای کنونی‌اش، زمان و مکان مانع نیست و این مفاهیم تنها ظاهر مسئله را نشان می‌دهند در حالی که توانایی و ظرفیت درونی ذهن انسان فراسوی زمان و مکان است (هردر، ۲۰۰۴، ۲۸۱). از بنیان‌های فکری هردر در کتاب *فلسفه تاریخ بشریت* می‌توان دریافت که اگر قوانین ملت‌ها بر اساس مفهوم انسانیت تدوین شود، درخت صلح و امنیت و همدردی انسان‌ها با یکدیگر به بار می‌نشیند.

از نظر هردر افراد انسانی با وجود تفاوت‌های اقلیمی و محیطی همگی در اندیشه رسیدن به تعالی و پیشرفت هستند. «ما بی‌شک به این نتیجه می‌رسیم که با وجود تفاوت‌ها و تنوع‌های وسیع، همه اقوام مختلف انسانی هدف مشترکی را بر روی این کره خاکی دنبال می‌کنند (هردر، ۲۰۰۴، ۲۸۱). بنابراین تاریخ بشریت بسان صحنه نمایشی است که بازیگران آن ادوار و اعصار می‌باشند که پیوسته در حال تغییر و دگرگونی هستند و به سوی طرح عظیم‌الهی در حرکت می‌باشند. هردر بر این عقیده است که شناخت تمدن‌ها ما را بیشتر به تاریخ انسان‌شناسی نزدیک می‌کند. این که نوع بشر در همه‌جا متأثر از شرایط جغرافیایی است، یا این که انسان‌ها در درون خود به مفاهیم عالی می‌اندیشند و آن‌ها را رشد می‌دهند و این که آن‌ها در معنای انسان بودن مشترکند و همگی از نعمت زبان برخوردارند و از طریق آن با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند، این‌ها همگی تأکیدی بر معنای انسانیت است (هردر، ۲۰۰۴، ۲۹۷). هردر با صراحت بیان می‌کند: «گلی که انسانیت نامیده می‌شود، به سهولت و ارزانی حاصل نمی‌آید و رسیدن به آن مستلزم نوعی حماسه و مبارزه بی‌امان دائمی است» (مجتهدی، ۱۳۸۸، ۲۵۱). بنابراین هدف انسانیت، سعادت و کمال فردی است که در رهگذر تاریخ و در پیوند با افق‌های فکری دیگری و دیگران حاصل می‌گردد.

۲-۲. سعادت

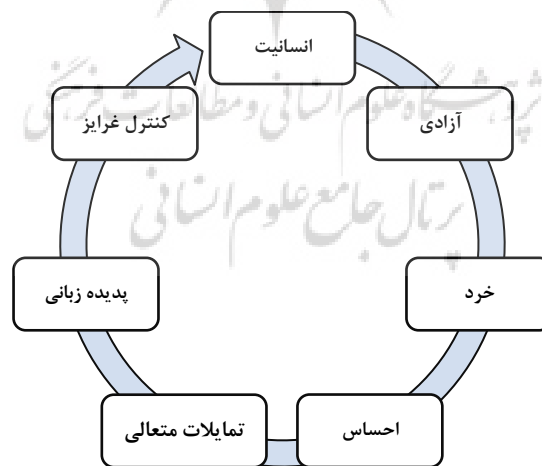
هردر در کتاب *اندیشه‌هایی درباره فلسفه تاریخ* این موضوع را عنوان می‌کند که انسان در این کره خاکی مطابق با هدف و نظم خاصی بوده است. البته عامل مکانی امر داده‌شده است و خود شخص آن را انتخاب نکرده است ولی عامل زمانی با آن متفاوت است. محدودیت مکانی، محدودیت زمانی را موجب نمی‌شود و انسان در جهت نامتناهی در حرکت است. از این حیث کره زمین را باید کارگاه بزرگی دانست که به سبب ترقی تدریجی صور و نیروها، انسان نهایتاً در آن پدیده آمده است و در مراحل تحولی خود به سوی کمال در حرکت است. به نظر هردر انسان

هنوز غنچه یک گل ناشکفته است که انسانیت نامیده می‌شود. مسئله سعادت یک مسئله فردی نیست؛ فرد تابع جمع است و مجزا از آن معنا ندارد و جمع نیز کلاً در نوع انسان یعنی فقط در انسانیت معنی پیدا می‌کند. نفس انسانیت نیز بر اساس شرایط مادی جغرافیایی حاصل نمی‌آید، بلکه نتیجه نوعی فرهنگ است و در اثر تمرین و ممارست استحکام می‌یابد. به نظر هردر سنت دینی در راس تعلیم و تربیت است ولی نباید الزاماً سعی کنیم منظور خداوند را از خلقت انسان بفهمیم، چه انسان را جدا از کل طبیعت نباید دانست و سرنوشت او را خارج از مسیر طبیعی نباید جست‌وجو کرد. هردر نه فقط تا حدودی مشابه ارسطو، کلی را در امر جزئی قابل مطالعه می‌داند، بلکه انسان را در طبیعت و طبیعت را در انسان انعکاس می‌دهد و آن دو را متوالیاً نسبت به هم کل و جزء تلقی می‌نماید (مجتهدی، ۱۳۸۸، ۱۴۱).

۳-۲. کمال فردی

از نظر هردر کمال فردی در دیگران ادامه می‌یابد و یافته‌های گروهی از انسان‌ها به اخلاف آن‌ها منتقل می‌شود. انسان‌ها به صورت حلقه‌های یک زنجیره واحد بی‌انتهای درمی‌آیند مانند شاخه‌های یک درخت عظیم که هر یک قوم و ملتی را نمایان می‌سازد. به نظر هردر انسانیت را نباید متحدالشکل بسازیم، چه هر فرد و قومی به اندازه شان و استعداد خود در استکمال کلی عالم دخیل است و باید از این رهگذر شریک شکوفایی کلی نوع انسان بشویم و به همین دلیل همان‌طور که روسو و کانت نیز نظر داده‌اند تعلیم و تربیت در نهایت درجه اهمیت قرار می‌گیرد (مجتهدی، ۱۳۸۸، ۱۴۲).

پس دستیابی به مفهوم واقعی انسانیت و سعادت حقیقی که غایت انسان‌شناسی هردر است، به تدریج صورت می‌گیرد و این دستیابی در سایه دو مؤلفه مهم دیگر یعنی فرهنگ و بیلدونگ محقق می‌شود. اهمیت فرهنگ به سبب نقش زمینه‌ای و حیاتی است که در ترویج و شکل‌گیری مفهوم انسانیت ایفا می‌کند و بیلدونگ نیز به جهت ماهیت جامع و کاملی است که در تعلیم و تربیت رایج به چشم نمی‌خورد. با توجه به آن‌چه ذکر گردید مفهوم انسانیت در اندیشه هردر دارای مؤلفه‌هایی است که در نمودار ذیل به تصویر درآمدند.

نمودار ۱. مفهوم فرهنگ و عناصر آن

هردر برای اشاره به مفهوم فرهنگ به واژه kultur یا culture ارجاع می‌دهد. واژه kultur از coloere (به معنای شخم‌زدن) و cultura (کشاورزی) لاتین مشتق شده است؛ بنابراین به دلیل کاربرد این اصطلاح در کشاورزی و نیز اهمیت تصرف و استفاده از زمین یا طبیعت به‌طور کلی در فرایند کشت و زرع زمین، فرهنگ کوششی خاص برای چیرگی بر طبیعت است (اردبیلی، ۱۴۰۰، ۲۶). توجه هردر به فرهنگ به دلیل توجه‌اش به دستاوردهای ملل از جمله هنر، ادبیات، دین، شعر، فرهنگ و موارد دیگر است و در قالب زمان و مکان خود آن‌ها این عوامل مورد مطالعه قرار می‌گیرند. هردر فرهنگ‌ها را به‌طور کلی موجودات زنده‌ای می‌داند که در یک مقطع زمانی از تاریخ متولد می‌شوند و مطابق با موقعیت زمانی و مکانی خویش فعالیت می‌کنند. بنیان بررسی تاریخ فرهنگ‌ها در اندیشه هردر به چگونگی بینش او از مسأله انسان‌شناسی سرچشمه می‌گیرد. هردر اثر هنری خوب را اثری می‌داند که محیط پیرامون خود را به‌خوبی نمایان می‌کند و به همین ترتیب هر فرهنگی نیز باید توانایی و استعداد خود را در تجلی عصر خویش به کار گیرد.

به اعتقاد هردر طبیعت و فرهنگ هر دو نقش مؤثری در حیات انسانی ایفا می‌کنند و اندیشه و تفکر انسانی و هویت فردی نیز از این عوامل متأثر می‌گردند. او به تمام ملل و فرهنگ‌ها باوجود تنوعات و اختلاف‌هایی که با یکدیگر دارند به دیده احترام می‌نگرد؛ چراکه حرکت آن‌ها به‌سوی انسانیت و تعالی می‌باشد. در حقیقت تنوع و اختلاف فرهنگی دلیلی بر مشیت الهی است که انسان‌ها را در جای‌جای این کره خاکی پراکنده کرده است تا استعدادها و توانایی خود را نمایان سازند (مک‌لوم، ۱۳۸۸، ۲۳۶).

۴-۲. تکینگی فرهنگی^۱ (منحصر به فرد بودن فرهنگ)

تکینگی فرهنگی به این معناست که هر فرهنگی مشخصات و ملزومات خاص خود را دارد و نمی‌توان هیچ فرهنگی را در تحلیل با فرهنگ دیگر ادغام کرد یا در آن مستحیل ساخت. میل انسان به ویژه انسان عصر روشنگری، به کلی‌سازی همه چیز، و جای دادن تمام فرهنگ‌ها ذیل برداشتی واحد و یکپارچه از فرهنگ (که از قضا، همان فرهنگ اروپایی است)، شدیداً هدف انتقاد هردر بود. به تعبیر هردر تاریخ می‌تواند و می‌باید از خصلت‌سازی کلی دست بردارد. کلی‌سازی نیازمند نفی و کنار گذاشتن تفاوت‌هاست (اردبیلی، ۱۴۰۰، ۳۵). این بدین معناست که هر فرهنگ دارای هویتی تکین، شگفت‌انگیز، زایل‌نشده و از بین نرفته‌ای است که یک برداشت خاص و متمایز از زندگی انسان را تجسم می‌بخشد (پارخ، ۲۰۰۰، ۶۸). در نگاه هردر هر فرهنگی دارای فضائل، ردائل، مرکز خوشبختی خاص خود است که باید با تمام ویژگی‌هایشان درک شوند. بنابراین درک صحیح سایر فرهنگ‌ها مستلزم آن است که مورخ آن‌ها را از درون درک کند، به‌عنوان مثال تکینگی تقلیل‌ناپذیر از روح قومی را که به هر فرهنگ جان می‌بخشد، درک کند و فرهنگ ما را صرفاً یکی از شاخه‌ها یا میوه‌هایی از آن‌چه هردر درخت زندگی می‌نامد، بشناسد.

هردر می‌گوید: «غرض از بودنم در این‌جا اندیشیدن نیست بلکه بودن است و احساس کردن و زیستن». فرزنانگان پاریس معرفت و زندگی را به نظام‌های مبتنی بر قواعد ساختگی و غیرطبیعی محدود می‌داشتند و به پی‌جویی خوبی‌های ظاهری که افراد بشر به خاطرشان تن به ابتذال می‌دهند و آزادی درون و اصالت‌شان را می‌فروشد، می‌پرداختند. آدم‌ها یعنی المانی‌ها باید هویت خودشان را حفظ کنند نه اینکه به تقلید

1 Cultural Singularity

2 Parkh

از بیگانگانی پیردازند که هیچ‌گونه ارتباطی با سرشت واقعی آن‌ها و خاطرات و شیوه زندگی‌شان ندارند. فرهنگ‌ها هرکدام منحصر به فردند و هرکدام سهم خاص خودشان را در تمدن بشری دارند و هرکدام در پی ارزش‌های خاص خود و راه خویش‌اند، نه اینکه در اقیانوسی جهانی غرق شده باشند که همه فرهنگ‌های بومی را از جوهر و رنگ و بوی محلی‌شان تهی می‌کند، همین‌طور از روحیه و ذوق و قریحه ملی آن‌ها که امکان شکوفایی‌شان تنها در سرزمین خودشان وجود دارد و بر مبنای رگ و ریشه‌شان که به گذشته مشترک و دورشان می‌رسد (برلین، ۱۳۹۸، ۳۱۱).

۵-۲. ملی‌گرایی

اعتقاد کلی هردر بر این است که هیچ قوم و ملتی مثل قوم و ملت دیگر نیست و به هر ترتیب هر نوع تقلید از قوم دیگر علامتی از انحطاط است و منجر به اضمحلال قوم مقلد می‌شود. به عقیده هردر اصالت فرهنگ و ادبیات دلالت بر اصالت یک قوم و ملت دارد خاصه که اصالت واقعی هیچ‌گاه فردی و شخصی نیست، بلکه صرفاً جلوه‌ای از روح جمعی و قومی است (مجتهدی، ۱۳۹۹، ۱۳۶).

۶-۲. تفاوت اقوام و ملل

به نظر هردر باید از تفاوت اقوام و ملل آگاه بود و روحیه حاکم بر هر دوره‌ای را شناخت و الاً معنای اصلی تاریخ و وقایع و حوادث را نمی‌توان به‌درستی فهم کرد؛ این روحیه به نظر هردر در درجه اول در ادبیات یک قوم انعکاس می‌یابد و ادبیات اصیل یک قوم آیینی تمام‌نمای روح آن قوم است (مجتهدی، ۱۳۹۹، ۱۳۷).

۷-۲. کثرت‌گرایی فرهنگی و تجددخواهی ادبی

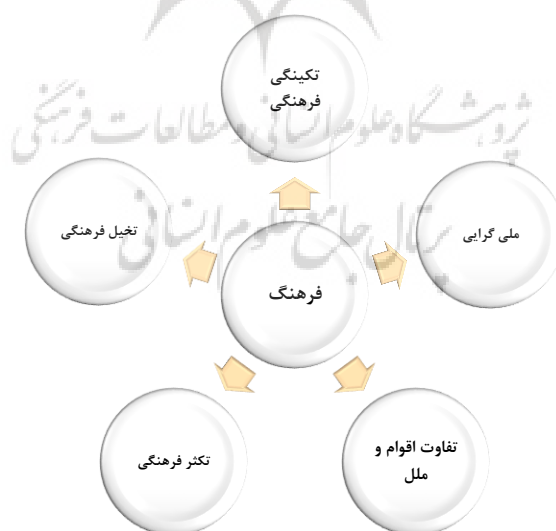
به اعتقاد هردر هر زمانی اوصاف خاص خودش را دارد و هنر و ادبیات باید بر اساس روح حاکم بر وضع کنونی جهان حاصل آید. از لحاظ فلسفی نظریه روند پیشرفت هردر کاملاً سنخیتی با فلسفه لایب‌نیتس دارد. لایب‌نیتس تأکید داشته است که در عین حالی که ترقی و پیشرفت کلی را نمی‌توان انکار کرد، هر دوره‌ای نیز واجد ارزش‌های خاص خودش است که در مقایسه با ارزش‌های دوره‌های دیگر اعتبار آن‌ها نه بیشتر از بقیه است و نه کمتر. اعتقاد هردر به مشیت و طرح‌خدایی در تاریخ مبتنی بر اصول لایب‌نیتسی است، یعنی او در درجه اول توجه به اصل اتصال و اصل غایت دارد؛ یعنی تحقق کامل تمام امکانات بالقوه و در عین حال محرزبودن نوعیت خاص هر موند؛ هیچ چیز عین چیز دیگر نیست و در عین حال هر چیزی به‌تنهایی نوعی دستگاه عالی مستقل است که گویی غایت خود را در خود دارد و طبق امکانات خود استکمال می‌یابد. (مفهوم پیشرفت). هردر نوشته است هیچ انسانی و هیچ کشور و هیچ ملت و هیچ تاریخی قومی و هیچ دولتی به یکدیگر شباهت ندارند و در نتیجه حقیقت، زیبایی و خیر در نزد آن‌ها به یکدیگر شباهت پیدا نمی‌کنند و البته به عقیده او هیچ یک از آن‌ها بر دیگری الزاماً رجحان ندارد. هر ممکنی در نهایت باید تحقق یابد و به همین دلیل است که کثرت و تنوع امور را توجیه می‌کند (مجتهدی، ۱۳۹۹، ۱۳۹).

هردر درباره ارتباط فرهنگ‌های مختلف و درک دیگر فرهنگ‌ها راه کارهای عملی مهمی را مطرح می‌سازد این راه کارهای عملی به جهت درک مفهوم تکثر‌گرایی فرهنگی به‌عنوان مفهومی فراملی و فرافرهنگی ما را قادر می‌سازد که مفهوم دیگری را به‌عنوان مؤلفه اساسی فرهنگ جامعه خود بپذیریم و بر اساس آن ارتباطات فرهنگی و بین‌المللی با دیگر جوامع در جهت نیل به انسانیت تقویت و غنی گردد. از این‌رو هردر برای درک فرهنگ دیگری از اصطلاح اساسی دیگری یعنی تخیل فرهنگی سخن به میان می‌آورد (مجتهدی، ۱۳۹۹، ۱۳۷).

۸-۲. تخیل فرهنگی

هم هر در و هم ویکو از کاربرد تخیل فرهنگی دفاع می‌کنند که به ما این توانایی را می‌بخشد که به طرز فکر جوامع خیلی دور راه یابیم یا خودمان را در آن جوامع احساس کنیم؛ از این راه می‌توانیم بفهمیم (یا تصور کنیم می‌فهمیم) که اعمال افراد مورد نظر، صداهاشان یا علامت‌هایی که روی پایپروس یا سنگ گذاشته‌اند یا حرکت‌های بدنی آن‌ها به چه معناست. به قول کلمفورد گیرتز ترغیب می‌شویم «با جهانی تخیلی آشنایی پیدا کنیم که اعمال افراد در آن حکم علامت‌ها و نشانه‌ها را دارند». او به ما می‌گوید این هدف انسان‌شناسی اجتماعی است و این بی‌تردید همان درک تاریخی از گذشته است که مورد نظر ویکو و هر در بوده است (برلین، ۱۳۹۸، ۱۲۸-۱۲۹). به عبارتی برای درک تاریخی که ما در آن زیست نکرده‌ایم و درک جوامعی که دور از ما به سر می‌برند چه در بُعد مسافت و چه در بُعد شکاف بین فرهنگی اعم از تفاوت‌های قومی و مذهبی و اقلیتی، می‌بایست در آن جایگاه حضور یابیم حتی به گونه‌ای تخیلی که بتوان به درک دیگری نائل شد. درک فرهنگی متعلق به گذشته به معنای درک این نکته است که چگونه و چرا افرادی نظیر ما در محیطی طبیعی یا ساخته بشر می‌توانستند آن ارزش‌ها را در فعالیت‌هاشان بگنجانند؛ به کمک پژوهش‌های تاریخی کافی و همدلی خیالی می‌توانیم بفهمیم که زندگی افراد بشر چگونه بوده است (برلین، ۱۳۹۸).

هر در در «نامه‌هایی برای پیشرفت انسانیت» به این مسئله می‌پردازد که کمال مطلوب انسانیت در فطرت انسانی به صورت بالقوه تعبیه شده است و از طریق تعلیم و تربیت صحیح است که به شکوفایی و به منصفه ظهور می‌رسد. کمال مطلوب برای انسان بودن از دیدگاه وی ظهور یک «ابر مرد» نیست، بلکه تحقق انسانیت و به سعادت رسیدن تمامی بشریت است (هر در، ۲۰۰۴). در حقیقت هر در برای رسیدن به انسانیت مدام متذکر می‌شود که فرزندان ما باید از تعلیم و تربیت صحیح برخوردار گردند تا بتوانند با غلبه بر جهل و نادانی و پرهیز از تربیت تک‌ساختی به درک درستی از تمدن‌ها و فرهنگ‌ها نائل گردند.

نموار ۲. فرهنگ و عناصر آن

۹-۲. مفهوم بیلدونگ (پرورش فرهنگی)

به نظر گادامر برای فهم معنی واژه بیلدونگ باید تا قرون وسطی عقب رفت. مفهوم بیلدونگ در آغاز از ادبیات عرفانی قرون وسطی سربرآورد. در قرن هیجدهم توسط هردر به «پرورش در راستای انسانیت» معنی شد (گادامر، ۲۰۰۶) و این زمینه ای برای رشد این اصطلاح در عصر روشنگری شد (خنجرخانی و همکاران، ۱۳۹۵). در فرهنگ آلمانی درونی کردن با واژه بیلدونگ مشخص می شود. واژه بیلدونگ که نوعی تربیت درونی است با مفهوم فرهنگ ارتباط نزدیک دارد و اساساً مبین روش درست و انسانی بسط استعدادها و قابلیت‌های طبیعی آدمی است. همان‌طور که اشاره شد هردر مفهوم بیلدونگ را به منزله «عروج به سطح انسانیت» تعریف می‌کند (خنجرخانی، ۱۳۹۵).

هردر مفهوم بیلدونگ را در سه معنای: (۱) فرایند فردی؛ (۲) تجربه یک ملت؛ (۳) روند شکل‌گیری یک فرهنگ به کار می‌برد. هگل نیز این مفهوم را در سه معنای یاد شده به کار می‌برد. عقیده بر این است که کتاب پدیدارشناسی روح/ذهن هگل مانند یک رمان آموزشی است. در رمان‌های آموزشی یک درون‌نگری و آگاهی فردگرایانه وجود دارد؛ به بیان دیگر، پدیدارشناسی یک رمان آموزشی آگاهی خویش از تاریخ است؛ گادامر هم تأکید کرده در بیلدونگ و معانی مترادف آن همیشه ردپایی از «خود»^۱ وجود دارد (اودنشتد، ۲۰۰۸).

ظهور بیلدونگ برای تبدیل شدن به مفهومی محوری در تفکر آلمانی ارتباط نزدیکی با این واقعیت دارد که آلمان خود را در مقایسه با فرانسه که خود را ملت متمدنی می‌دید، عقب‌مانده می‌دانست. آلمان با توسل به مفهوم بیلدونگ برای فاصله گرفتن از مفهوم تمدن درباری راهی یافت. در عین حال مفهوم بیلدونگ به‌عنوان چیزی که خود افراد به دست می‌آورند، این امکان را برای بورژوازی که در آلمان در حال استقرار بودند، در برابر دستاوردهای موروئی اشرافیت حفظ کرد. بیلدونگ به هسته آگاهی طبقاتی بورژوازی تبدیل شد (هولاچر، ۲۰۱۶، ۱۳۹). در حالی که در مناطق فرانسوی زبان و انگلیسی زبان تمدن یا جامعه مدنی شامل همه شرایط زندگی از جمله فناوری، تجارت، قانون اساسی، سیاسی، بازاریابی، علوم و هنر می‌شود (بولینک، ۱۹۹۶، ۹۹).

آنچه این فهم از بیلدونگ انجام می‌دهد، بی‌ارزش کردن اقتصاد و تکنولوژی و هر آنچه که مفید است می‌باشد. این مسئله در قرن نوزدهم موجب شد تا بحث‌هایی درباره این که مدارس بر چه مطالبی (چه موضوعات درسی) تمرکز کنند، مطرح شود. مانند بحث در مورد این که آیا علوم طبیعی را باید معادل ادبیات باستانی^۲ و علم زبان^۳ دانست. این بحث به‌طور ویژه با اهمیت بود چرا که آزمون نهایی^۴ و دیپلم پایانی نه تنها دانش‌آموزان را واجد شرایط ورود به دانشگاه می‌کرد، بلکه اجازه ورود به مشاغل افسری و خدمات عالی مدنی و اداری را نیز می‌داد. بنابراین اصلاً تصادفی نیست که اولین چهارچوب کامل مفهوم پداگوژیکی بیلدونگ از هردر آن کشیش لوتری با گرایش پائیتستی به دست آمده باشد شد (هولاچر، ۲۰۱۶، ۸).

او مفهوم بیلدونگ خود را در یادداشت‌هایی به هنگام سفر از ریگا به فرانسه به نگارش درآورده است. یادداشت‌هایی که در زمان حیات وی چاپ نشد. این یادداشت‌ها دانشی را که هردر از زندگی و ادبیات کسب کرده بود برای رسیدن به هدفی والا یعنی انسان فرهیخته ثبت می‌کند. انسانی که او به‌عنوان احیاگر فضیلت عصر خود تعریف می‌کند؛ یک انسان روشنفکر، تحصیل کرده (فرهیخته)، آگاه و حساس، معقول و بافضیلت

¹ Residue of Self

² classics

³ philology

⁴ Abitur

و سعادت‌مند. هر در جوانان و نوجوانان را دعوت می‌کند که از این یادداشت‌ها به‌عنوان رهنمودی برای خودسازی^۱ استفاده کنند و بهره بگیرند. به نظر هر در بیلدونگ اساساً مبتنی بر خوداندیشی^۲ و خویشتن‌بینی^۳ است؛ که نوعی تعالی و روحانیت را در خود دارد. جایگاه کنونی بیلدونگ به دلیل تلاش‌های هر در است که اساساً مبتنی بر دانش نیست بلکه معادل احساس و بیلدونگ است. به اعتقاد هر در از آن‌جا که سر و قلب از هم جدا نیستند، دانش نیز نمی‌تواند جای بیلدونگ را بگیرد؛ به این دلیل مردم طبق آن‌چه می‌دانند عمل نمی‌کنند بلکه آموخته‌های خود را دنبال می‌کنند (هولاچر، ۲۰۱۶، ۱۳۹).

در نتیجه هر در راه حل مسائل اجتماعی را در نهادهای قدرتمند نمی‌دید بلکه در بیداری احساساتی می‌دید که نتایج مطلوبی نیز داشت (هولاچر، ۲۰۱۶، ۱۳۹). هر در نیز مانند شافتمسبری معتقد است که افراد با احساس فضیلت هدایت می‌شوند و برخلاف شافتمسبری این احساس را در تاریخچه مفهومی فلسفه بررسی می‌کند. قصد این بود که نوع بشر به سوی هدف غایی بزرگی یعنی بیلدونگ انسانی در ترقی و رشد باشد (هر در، ۱۹۹۰، ۱۱۰). بیلدونگ هر در بیانگر این مهم است که احساس و خرد انسانی هر دو در شکل‌گیری هویت انسانی هماهنگ با هم به پیش می‌روند.

ادعا می‌شود که هر در در سنت تعلیم و تربیت نظریه بیلدونگ را بنا نهاده است و عبارت هنرهای زیبا را به بیلدونگ ربط داده است. هر در در مقاله‌ای با عنوان «مخلصی بر هنرهای زیبا» می‌نویسد که باستانیان علوم و هنرهای زیبا را هنر می‌دانستند به جهت آن‌که ما را به‌عنوان انسان شکل و پرورش می‌دهد؛ بنابراین بهتر است که آن‌ها را علوم پرورش‌دهنده بنامیم. آن‌چه که ذهن و روح ما را پرورش و شکل می‌دهد زیباست و آن‌چه که این کار را انجام نمی‌دهد سزاوار نیست هنرهای زیبا بنامیم حتی اگر از طلا ساخته شده باشد (هولاچر، ۲۰۱۶). وی همچنین امیدوار بود که بتواند در آینده برای بهبود وضع کشور خود از تمام دانش و مهارت‌ها تازه کسب شده به‌ویژه برای طرح‌های اصلاح مدرسه استفاده کند. هر در از مدرسه که به اعتقاد وی منسوخ و منجمد شده بود انتقاد کرد و خواستار اصلاحاتی شد که دانش زنده^۴ را به دانش آموزان بیاموزد به این معنا که آموزش مدرسه باید بیشتر بر موضوعاتی تمرکز کند که با چیزهای واقعی مانند زیست‌شناسی و ریاضیات سروکار دارند.

هر در با اشاره به این مطلب که فلسفه ما هنوز فاقد طرح و برنامه‌ای برای بیلدونگ است، در مقاله «یک فلسفه تاریخ دیگر برای بیلدونگ انسانیت»، از بیلدونگ در معنای آموزش و پرورش استفاده می‌کند در حالی که در جای دیگر آن را به معنای فرهنگ (هر در، ۲۰۰۴، ۲۸) یا به معنای شکل‌دادن (هر در، ۲۰۰۴، ۶۸) و حتی در معنای تمدن (هر در، ۲۰۰۴، ۱۳۷-۱۱۴) به کار می‌برد؛ اما معنایی که در آثار هر در از بیلدونگ بسیار پررنگ‌تر می‌باشد، فرهنگ و پرورش فرهنگی است تا جایی که وی لازمه ذاتی هر فعالیت و حتی بیان انسانی را نیز فرهنگ می‌داند (اردیلی، ۱۴۰۰، ۳۰). او انسان را بر اساس فرهنگ تعریف می‌کند و صراحتاً در «کلمه و مفهوم انسانیت» فرهنگ و پرورش را کمال انسان برمی‌شمرد و اظهار می‌دارد آن‌چه در نوع بشر ملکوتی و الهی است همانا حاصل پرورش او در نیل به انسانیت است (هر در، ۲۰۰۴، ۸۰). این رویکرد به فرهنگ (کولتور) و پرورش فرهنگی (بیلدونگ) نه‌تنها نزد هر در، بلکه بر کل فضای روشنفکری قرن هجدهم در آلمان حاکم بود.

¹ Self- formation

² Introspection

³ Self- examination

⁴ Living Knowledge

برای آن‌ها آموزش و تربیت صرفاً محمل حرکت اجتماعی نبود، بلکه طلسم هویت اجتماعی به‌شمار می‌رفت. آن‌ها بیلدونگ را نه به مثابه نوعی دارایی، بلکه همچون شیوه‌ای از زندگی می‌دانستند (زامیتو، ۱۹۹۲؛ اردبیلی، ۱۴۰۰، ۳). در حقیقت بیلدونگ در نزد هردر بیانگر آرزو^۱ و ساختن^۲ یک ایده‌آل با ابهت، شکل‌دهی^۳ و پالایش جامع^۴ و همه‌جانبه نه‌تنها در ذهن بلکه در شخصیت و همان روح نیز می‌باشد؛ تعریفی که هومبولت به‌عنوان «بالاترین و هماهنگ‌ترین توسعه قدرت‌ها و توانمندی‌های انسان به کلیتی کامل و منسجم» ارائه می‌دهد (هردر، ۲۰۰۴).

۱۰-۲. تعلیم و تربیت به مثابه بیلدونگ در اندیشه هردر

آن‌چه از اندیشه هردر گفته شد نشان از آن دارد که در طول تاریخ انسان‌هایی در جستجوی سعادت و کمال انسانی برآمدند تا انسان امروز در دنباله راه خویش سرگردان و حیران نباشد. هردر تاریخ را صحنه نمایشی می‌داند که می‌بایست دید و عبرت آموخت، صحنه‌ای که پر از تجارب زیسته انسان‌های پیشین است؛ تجاربی گرانبها که اندیشه بدیع و نوینی برای بشر امروز به ارمغان می‌آورد. از این‌رو هردر بر مطالعه تاریخ اصرار می‌ورزد و البته خوب می‌داند که فرهنگ‌ها تاریخ‌های منحصر به فردی داشته‌اند که هر فرهنگ با همان پیشینه و تاریخ خود ارزشمند است. اینجاست که ظهور فلسفه فرهنگ با نام هردر گره خورده است. آن‌جا که سخن از فرهنگ می‌شود، هردر تفاوت‌ها را به رسمیت می‌شناسد و به فرهنگ‌ها به دیده احترام می‌نگرد. لذا با توجه به آن‌چه گفته شد فرهنگ با تمامی عناصرش به دنبال تربیت انسان‌هایی است که از افق نگاه دیگران به جهان بنگرند و در برتری فرهنگ خویش غوطه‌ور نگردند. در این میان تعلیم و تربیت با خصیصه‌ها و مفاهیمی که با خود حمل می‌کند سرنوشت انسان‌ها و جامعه را رقم خواهد زد. حال باید دید بیلدونگ به‌عنوان مفهوم کلیدی اندیشه هردر چه نوع تعلیم و تربیتی را ترسیم می‌کند؛ به عبارتی بیلدونگ در اندیشه هردر چه مفهیمی از تربیت برای ما به ارمغان می‌آورد؟

با نگاه به عناصر و مفاهیم حیاتی اندیشه هردر دریافته‌ایم که غایت هر جامعه انسانی نیل به انسانیت و رسیدن به کمال مطلوب انسانی است؛ به این معنا که در طول تاریخ انسانی، بشر به دنبال آرمان و ایده‌آلی بوده است و برای دستیابی به آن از هر تلاشی فروگذار نکرده است و البته هردر درصدد این است که بشریت گرفتار آرمان‌خواهی اندیشه‌های ایده‌آلیستی نشود و برای رسیدن به عناصر بارز تعالی می‌بایست تلاش کرد و عمل (هردر، ۲۰۰۴).

۱۱-۲. غایت تربیت

غایت تربیت به زعم هردر انسانیت و تعالی به سوی کمال مطلوب انسانی است. هردر این غایت را حرکت از قوه به فعل و شکوفایی استعدادهای درونی انسان‌ها در جهت دستیابی به انسانیت می‌داند. به عقیده او کره زمین را باید چونان کارگاهی وسیع‌نگریست که در آن انسان‌ها با وجود تفاوت‌ها، کلتی واحد که همان انسانیت است را تشکیل می‌دهند (هردر، ۲۰۰۴).

با توجه به غایت تربیت از دیدگاه هردر و مفهوم بیلدونگ در اندیشه وی مؤلفه‌هایی مفهومی که می‌توان برای تعلیم و تربیت استنباط کرد به شرح ذیل می‌باشد:

¹ Aspiration

² Formation

³ Shaping

⁴ Comprehensive Refinement

۳. مؤلفه‌های مفهومی تعلیم و تربیت با نظر به ایده بیلدونگ هر در

۳-۱. تعلیم و تربیت آزادی‌بخش

هر در در بررسی مفهوم انسانیت به مفاهیمی از جمله خرد، آزادی، احساس، تمایلات متعالی و غیره اشاره می‌کند. به زعم وی آزادی بشر از چگونگی زیست او نمایان می‌شود و بشر در طی اعصار تاریخی نشان می‌دهد که توانایی ابتکار و انتخاب در آزمون‌های مختلف را دارد و می‌تواند از میان گزینه‌های مختلف موجود محیط زندگی، امور دلخواه خود را برگزیند (لامعی و کلباسی اشتری، ۱۳۹۱، ۱۱۵). البته هر در معتقد است که با عقل است که انسان از محدودیت‌های زندگی طبیعی فرامی‌رود و احساس آزادی می‌کند (هر در، ۱۹۱۳-۱۸۷۷، ۱۴).

هر در با آزادی به معنای روشنگری که بیشتر صورت سلبی دارد موافق نیست. وی بیشتر آزادی درونی و آزادی طبیعت بشر را مراد می‌کند. او زمانی بشر را آزاد می‌داند که بتواند تمامی نیروها و استعداد‌های سرشتی خود را به هاهنگی و تعادل برساند. هر در نیز با تثویت و دوگانگی بشر که در زمان دکارت به اوج خود رسیده بود مخالف است و آزادی را در تعادل و هماهنگی عقل و احساسات بشری می‌داند و در نهایت هر در وحدت هویت انسانی را در وحدت قوا می‌داند.

با این اوصاف تعلیم و تربیت مبتنی بر مفهوم آزادی، تعلیم و تربیتی است که رشد و شکوفایی همه نیروها و استعداد‌های درونی متربیان را در بستری بدون جبر و تحمیل و فشار تامین کند و قطعاً مادامی که تعلیم و تربیت مبتنی بر آزادی نباشد، توانمندی‌ها و استعداد‌های انسانی بروز و ظهور نخواهد کرد و آن‌چه به بار می‌نشیند، محفوظات و معلوماتی است که در قالب یادگیری به حافظه متربی سپرده می‌شود و البته این نوع آزادی به معنای پیروی از امیال نیست بلکه مقصود، راهبردها و شیوه‌هایی است که متربی می‌تواند به یاری آن آزادانه و به دور از هرگونه کنترل و محدودیتی استعداد‌های خویش را به منصفه ظهور برساند. بیلدونگ موردنظر هر در قطعاً زمانی تحقق می‌یابد که آزادی در رأس آن باشد؛ به عبارتی می‌توان گفت رابطه میان بیلدونگ و آزادی رابطه‌ای دوسویه و دیالکتیکی است که یکی بدون دیگری محقق نمی‌گردد و بیلدونگ یا پرورش فرهنگی در گام اول نیازمند آزادی می‌باشد.

۳-۲. تعلیم و تربیت تاریخ بنیان

به اعتقاد هر در سرنوشت هیچ گروهی را نمی‌توان از تاریخ جدا ساخت و تاریخ جزء لاینفک هر فرهنگی می‌باشد. هر در تاریخ را روایت‌گر حیات انسان‌ها می‌داند؛ تاریخی که زندگی بشریت را نظم و ترتیب می‌بخشد و مملو از الگوها و معیارها است؛ معیارهایی برای نیل به انسانیت. وی جریان‌های تاریخی را مادامی که با دوراندیشی همراه باشد سودمند می‌داند. هدف هر در از بررسی دوران‌های مختلف تاریخی این بود که از دل آن‌ها به مفهوم اصیل و شریف انسانیت معنا ببخشد اما از این که جریان روشنگری رواج بردگی انسان‌ها و علم‌زدگی را به همراه آورده و به احساسات و عواطف عمیق انسانی بی‌اعتناست به مخالفت می‌پردازد در واقع هدف هر در از توجه به تاریخ به عنوان بافتی گسترده از انسانیت نشان دادن این امر است که هر امر جزئی در ذات خود جهانی کامل است (برلین، ۱۳۸۷، ۱۳۹).

به زعم هر در تاریخ حیات بشری محل و عرصه تحقق استعدادها و نیروهای اوست و با این رویکرد، هر در تاریخ را فرایندی بامعنا و عقلانی می‌داند. با توجه به دیدگاه هر در درباره تاریخ می‌بایست عبرت‌آموزی و آگاهی‌بخشی به یاری رویدادهای گذشته را برای نیل به سعادت و تعالی در امر تعلیم و تربیت پاس داشت و قطعاً تاریخ و آگاهی‌بخشی تاریخی به عنوان مبنایی اساسی در جریان تربیت نقشی بسیار خطیر ایفا می‌کند؛

چنان که میل به انسانیت بدون در نظر گرفتن تاریخ امری بیهوده و مهمل است و تعلیم و تربیت به دلیل ماهیت چندگانه‌ای که دارد نایست از این امر مهم به‌سادگی عبور کند. بیلدونگ در معنای پرورش فرهنگی نیز از تاریخ جدا نیست و فهم بیلدونگ و تربیت فرهنگی مسلماً مستلزم فهم تاریخ و پیشینه گذشتگان است و بیلدونگ در اندیشه هردر برای نشان دادن وسعت و گستردگی ابعاد حیات انسانی به کار می‌رود. هردر در تبیین مفهوم بیلدونگ پیدایش رویدادهای تاریخی را مورد تاکید قرار می‌دهد و به یاری بیلدونگ دستاوردهای ملل از جمله هنر، ادبیات، دین، شعر، فرهنگ و غیره مورد توجه قرار می‌گیرد و در قالب زمان و مکان خود آن‌ها بررسی می‌گردند. مطابق بیلدونگ هردر، تلاش و کوشش مردمان دوره‌ها و اعصار تاریخی به دیده احترام نگریسته می‌شود و شایستگی هر دوره متناسب همان اوضاع و موقعیت مورد تمجید واقع می‌گردد؛ بنابراین تعلیم و تربیت تاریخ‌مند مستلزم برنامه‌ای جامع و هماهنگ برای متریبان با هدف احترام به همه فرهنگ‌ها و دوره‌های تاریخی، آگاهی‌بخشی به متریبان در زمینه اهمیت تاریخ، آگاهی‌بخشی در زمینه تجارب انسان‌های پیشین و بر اساس آن ارائه اندیشه‌ای نوین و بدیع برای جوامع انسانی و طبیعت، عبرت‌آموزی و الگوبرداری از شخصیت‌های بزرگ تاریخ برای نیل به هدف و غایت اساسی تعلیم و تربیت یعنی انسانیت و کسب معرفت و علم نسبت به آنچه گذشته و پیشینه یک قوم، ملت و یا جوامع بوده‌است.

۳-۳. تعلیم و تربیت فرافرهنگی

هردر معتقد است فرهنگ نقش مؤثری در حیات انسانی دارد و تفکر انسانی و هویت فرهنگ فردی نیز از فرهنگ متأثر می‌شود البته فرهنگ یکی از عواملی است که هردر در سرنوشت انسان مؤثر می‌داند. هردر فرهنگ را عامل شکوفایی استعدادها و توان‌مندی‌های انسانی می‌داند و مفهوم انسانیت را ویژگی برجسته شاخص فرهنگ انسانی معرفی می‌کند که از رهگذر اقوام و ملل در ادوار تاریخی مختلف به فعلیت می‌رسد اهمیت فرهنگ برای هردر تا به آن جاست که وی عمداً واژه فرهنگ را با صیغه جمع یعنی فرهنگ‌ها بکار می‌برد تا آن را از معنای تک‌خطی متمدن متمایز سازد. از این‌رو هردر به تمام فرهنگ‌ها در جوامع مختلف انسانی توجه می‌کند و بیان می‌دارد که هر یک از جوامع اقوام و ملت‌ها در فرایند پیشرفت و تکامل بشریت نقش دارند.

هردر در توجه به فرهنگ‌ها تفاوت‌ها را به رسمیت می‌شناسد و با یکسان‌سازی فرهنگی و از بین بردن تفاوت‌های قومی و ملی مخالف است و بر این نظر است که هر قوم و فرهنگی دارای روح ملی خاصی است که از طریق زبان و ادبیات آن ملت متجلی می‌شود و همگی در خور احترام هستند. باید اذعان داشت که هردر به اصل تکینگی فرهنگی تاکید می‌کند اما این تاکید به معنای فقدان هر شکلی از ارتباط میان فرهنگ‌ها نیست. فرهنگ‌ها باید با یکدیگر ارتباط داشته باشند و این ارتباط می‌تواند به پویایی و رشد آن‌ها کمک کند اما نقد اصلی هردر نه به ارتباط عرضی فرهنگ‌ها بلکه به ارتباط طولی است و این به این معناست که آرمان‌شهر هردری نوعی صلح بین‌المللی یا بینا فرهنگی است. او شک نداشت که فرهنگ‌های مختلف می‌توانند به‌نحوی هماهنگ با یکدیگر در صلح رشد کنند مانند تنوع گل‌ها در یک باغ.

با توجه به آنچه از دیدگاه هردر درباره ارتباط میان فرهنگ‌ها گفته شد، از نظام تعلیم و تربیت انتظاری که می‌توان داشت این است که عناصر تربیتی به‌گونه‌ای سازماندهی شوند که متریبان به درک فرهنگ‌های دیگر نائل آیند؛ در حقیقت نوعی خودآگاهی فرهنگی شکل بگیرد که از رهگذر آن بتوان ارتباط و اتصال میان فرهنگ‌ها را برقرار ساخت. در این‌جا و در رأس نظام آموزشی مسئله درک هویت فرهنگی و فرافرهنگی نیز با اهمیت جلوه می‌نماید؛ چراکه درک این هویت مهارتی است که برای دستیابی به آن متریبی نیازمند دانشی زیستی می‌باشد. تعلیم و تربیت فرافرهنگی مستلزم ایجاد سازوکارهایی برای شکل‌گیری هویت بین‌فرهنگی در میان متریبان می‌باشد و این هویت نیز نیازمند

مشارکت فرد در ساخت دانش و به‌عبارتی در مهارت‌یابی هویت بینافرهنگی است. البته رسیدن به خودآگاهی فرهنگی و هویت فرافرهنگی یا بینافرهنگی نیز در درجه اول می‌بایست از درک دیگری و عبور از فرهنگ‌های بومی و محلی و به‌عبارتی گذر از قوم‌محوری آغاز گردد، سپس رها شدن از کلیشه‌های فرهنگی نیز می‌تواند فرد را به درک دیگری نائل سازد؛ از این رو اگر تعلیم و تربیت مبتنی بر سازوکارهای پرورش فرافرهنگی باشد، قطعاً توسعه ذهنی، رشد علمی و فرهنگی، رهایی از تعصبات و جمودات، پرورش خود، خودآگاهی فرهنگی و درک دیگری به‌سهولت اتفاق خواهد افتاد.

۴-۲. تعلیم و تربیت پیشرفت‌گرا

هردر به سرنوشت بشر در طول تاریخ نگاه عمیق و تازه‌ای دارد و فلسفه تاریخ را مورد توجه قرار می‌دهد به این معنا که در فلسفه تاریخ، هردر به وحدت ارگانیک و سازوار فرهنگ‌های بشری و سهم منحصربه‌فردی که روح هر یک از آن‌ها حتی قرون وسطی در پیشرفت و تکامل عمومی نوع بشر داشته، توجه شده‌است و فرهنگ برای او به‌مثابه فرایندی است که از طریق آن انسانیت تکامل و تحول پیدا می‌کند. اینجاست که تمایز میان تاریخ قبل از روشنگری و بعد از آن محرز می‌گردد. در فلسفه تاریخ قبل از روشنگری توجه به تاریخ با در نظر گرفتن یک قوم یا ملت برگزیده و میزان ارتباط این ملت با اقوام دیگر اتفاق می‌افتاد، حال آن که بعد از روشنگری توجه به تاریخ بشریت از آن حیث که بشر هستند مورد توجه قرار می‌گیرد. برای هردر تمام تحولات و حرکتهای موجود در عالم رو به پیشرفت و تکامل و مطابق طرح عظیم الهی در جریان است. به باور وی هیچ فرهنگی حتی فرهنگ ناظر بر روشنگری ایستا و دچار سکون و ثبات نیست و همواره در حال پیشرفت و حرکت است. به اعتقاد هردر همه جوامع و گروه‌های انسانی در روند توسعه و پیشرفت نقش دارند. طبق رویکرد تاریخی که هردر مطرح می‌کند، تکامل و پیشرفت در هر عصری از تاریخ حیات انسانی مشاهده می‌شود و این مسئله می‌تواند رهیافتی انسان‌شناسان داشته باشد. در رویکرد تاریخی هردر انسان ماهیتی پویا و رو به تکامل دارد. خود تاریخ و گذشت زمان برای هردر اهمیتی ندارد بلکه به خلاقیت، پویایی و ظهور توان و نیروی انسانی توجه می‌کند؛ به‌عبارت‌دیگر هردر انسان را مقصد توانایی و خلاقیت می‌داند و این ویژگی را هویت مشترک انسان‌ها معرفی می‌کند. بر این اساس هردر در مقابل آن متفکرانی قرار می‌گیرد که بر این باورند اروپای قرن هجدهم معیار و شاخص پیشرفت و تکامل انسان است و به‌همین روی جوامع گذشته را بی‌نصیب از رشد و تکامل می‌داند؛ حال آن که هردر پیشرفت و تحول بشریت را مانند رشد گیاهی می‌داند که با گذشت زمان از دانه، شکوفا می‌شود و صورت کامل خود را متجلی می‌سازد. سرنوشت انسان را حرکت مداوم رو به پیشرفت و تحول می‌داند و به تمام دستاوردهای بشری در هر دوره و عصر تاریخی اهمیت می‌دهد.

تعلیم و تربیت مبتنی بر نگاه پیشرفت و تکامل هردر مستلزم این است که در درجه اول به کنشگری و عاملیت انسان توجه شود. انسان مسئول، عامل و کنش‌گر می‌تواند به‌سوی غایتی که هردر آن را انسانیت و بیلدونگ می‌داند حرکت کند و البته فرآیندی و تدریجی است. با توجه به این رویکرد تعلیم و تربیت شامل توجه به خلاقیت، پویایی و توجه به نیروها و استعدادهای درونی متریبان می‌شود که بتوان به مدد آن‌ها متریبی را برای رسیدن به مقصد و غایت تربیت هدایت کرد. پیشرفت موردنظر هردر تعلیم و تربیتی می‌طلبد که در آن از گذشته بهره گرفته و برای رسیدن به انسانیت و کمال مطلوب انسانی به جلو گام می‌برد و قطعاً این رشد و توسعه، همگامی با پیشرفت و توسعه علم، تکنولوژی، فناوری و غیره را می‌طلبد که در غیر این صورت دانشی که با علم و دانش روز همگام نباشد، نافع نیست.

۵-۳. تعلیم و تربیت زیبایی‌شناسانه

هردر در حوزه معرفت‌شناسی بر این باور است که بین عقل و احساس تفکیک قائل نشود و ابعاد عاطفی و احساسی طبیعت بشر را همراه با هم مورد توجه قرار دهد. وی در اثر خود به نام «جنگل‌های انتقادی» که در سال ۱۷۹۶ آن را به رشته تحریر درآورده بود، ذهن را دارای سه قوه اساسی شامل عقل، وجدان و ذوق می‌داند که با سه امر مطلق حقیقت، خیر و زیبایی قابل انطباق اند. او به مقوله زیبایی‌شناسی با هدف هماهنگی و تعامل کامل نیروهای فکری و حسی می‌نگرد و معتقد است که نباید از جنبه مفاهیم عام، تعاریف لفظی، اندیشه‌هایی تهی و همچنین رویکرد بالا به پایین (top-down) به زیبایی‌شناسی نگاه کرد بلکه باید با مفاهیم عینی و ملموس این موضوع را بررسی کرد و در کنار تأمل در تجارب حسی به خلاقیت و نبوغ فردی نیز اشاره دارد و در این زمینه به‌طور کلی به احساسات تخیلات و تمایلات تأکید می‌کند؛ به عبارت دیگر احساس به ما انسانیت می‌بخشد و آن را در وجود ما پرورش می‌دهد تا به یاری این حس بتوانیم استعدادهای خود را به درجه متعالی برسانیم. هردر معتقد است عوامل طبیعی و فرهنگی در بیداری ذوق یک ملت نقش عمده‌ای دارند و در این زمینه از یونان یاد می‌کند که در آنجا ذوق و نبوغ فردی به شکوفایی می‌رسد و هردر با بهره‌گیری از این تجارب به این مسئله تأکید دارد که باید شرایطی را ایجاد کرد که برای شکوفایی ذوق انسان‌ها مفید باشد و تعلیم و تربیت می‌تواند از جمله راهکارهای مناسب در این زمینه باشد (هردر، ۲۰۰۶، ۲۲-۲۳).

بر این اساس هردر سه نوع هنر را متمایز می‌کند: هنرهای تجسمی که اثری را خلق می‌کند و عملکرد آن در حیطه مکانی صورت می‌گیرد و می‌توان به نقاشی نسبت داد، هنرهای با انرژی که در احاطه زمان قرار دارد و می‌توان به موسیقی اشاره کرد و شعر که با اثرگذاری مداومی که دارد تخیل انسان را به صورت خلاق فعال می‌کند (هردر، ۲۰۰۴، ۱۴). هردر بر جنبه‌های تاریخی و فرهنگی مفهوم هنر توجه داشت و از دل همین مفاهیم ملیت تاریخ فرهنگ و ابعاد روان‌شناختی به مطالعه ذوق هنری در هر دوره پرداخت. وی معیاری کلی درمورد زیبایی تجویز نمی‌کند زیرا بر این عقیده است که هر اثر هنری با توجه به شرایطی شکل می‌گیرد این شرایط بسته به موقعیت جغرافیایی، باورها، حکومت، سنت، آداب و رسوم و شکل زندگی، ویژگی‌های جامعه‌شناختی و روان‌شناختی متفاوت است. به اعتقاد هردر هنر عنصری مؤثر در تعالی روح انسان است و معتقد است که هنر به ذات خود زیباست (هردر، ۲۰۰۶، ۱۵۷).

از نظر وی هنر بازتاب احساسات و عواطف و روحیات یک ملت است و پدیده‌ای بسیار ارزشمند و در خور توجه است هردر در بحث زیبایی‌شناسی سه هنر، نقاشی، موسیقی و شعر را مورد واکاوی قرار می‌دهد و تفاوت هر یک از آن‌ها را از بعد زیبایی‌شناسی مطرح می‌کند. به اعتقاد هردر در هنر نقاشی ما نظاره‌گر توالی رنگ‌ها هستیم، حال آنکه در هنر موسیقی این توالی در گرو هماهنگی است و در هنر شعر ما با نیرو این توالی و همبودی را درک می‌کنیم؛ به عبارتی این نیروی موجود در شعر جان و نفس ما را متأثر می‌سازد. در واقع نیرو دربرگیرنده ذات و ماهیت شعر است. در بحث زیبایی‌شناسی هردر خواهان اصالت دادن به فرهنگ هر ملتی است و به همین جهت او معیاری کلی درمورد زیبایی تجویز نمی‌کند. برای هردر مقوله زیبایی‌شناسی مقوله‌ای تاریخی- فرهنگی می‌باشد که هر قوم و ملتی، در هر زمان و مکانی به تناسب فرهنگ، ادبیات، هنر و غیر برخوردار از آن می‌باشد (هردر، ۲۰۰۶، ۱۴۰).

از این حیث تعلیم و تربیت مبتنی بر زیبایی‌شناسی هردر مستلزم فهم هنر و اقسام متنوع آن در نظام آموزشی می‌باشد. متأسفانه در نظام آموزشی ما علی‌رغم این که در سند تحول بنیادین مقوله زیبایی‌شناسی به عنوان یکی از ساحت‌های مهم تربیت مطرح می‌شود، اما عملاً شاهد پرورش قوه تخیل، عواطف، احساسات و ذوق و نبوغ متریبان نیستیم و این می‌تواند ناشی از فقدان دانش مربی در زمینه زیبایی‌شناسی و ساحت

هنری، تأکید نظام آموزشی بر پرورش حیطه شناختی متریبان، سرکوب شدن قوه تخیل و عواطف و احساسات آنها و مسائلی از این دست باشد؛ لذا در این مفهوم (تعلیم و تربیت زیبایی‌شناسانه) جنبه تئوریک و پراتیک مقوله زیبایی‌شناسی می‌بایست در کنار هم بکار گرفته شوند. تعلیم و تربیت مبتنی بر زیبایی‌شناسی برای همه هنرها در درجات متفاوت و در مکان و زمان مختلف ارزش فائل می‌شود و به یک نوع هنر بسنده نمی‌کند. در تعلیم و تربیت زیبایی‌شناسانه به همان اندازه که نقاشی اهمیت دارد، موسیقی، داستان‌سرایی و شعر نیز بااهمیت جلوه می‌کنند. پس آنچه این مفهوم می‌طلبد هدایت متریبان است در جهت علائق و ذوق و استعداد و هر آنچه که آنها در حیطه هنری علاقه‌مند می‌باشند و این به معنای این است که در تعلیم و تربیت زیبایی‌شناسانه می‌بایست علایق و استعدادهای متریبان در زمینه‌های مختلف هنری به رسمیت شناخته شود و ساعاتی از برنامه درسی در مدارس به هنرهای متنوع و مختلف اختصاص داده شود؛ به‌همین دلیل نظام آموزشی نیازمند سازوکارها و ایجاد بسترها و شرایطی است که قوه تخیل، نیرو، استعداد، نبوغ و ذوق و احساسات و عواطف متریبی را در پیوستار فرایند تربیت به‌درستی چیدمان کند و اجرای این سازوکارها مستلزم درک و توجه به مقوله زیبایی‌شناسی در حوزه سیاست‌گذاری، تدوین محتوا و صورت کتب درسی، آموزش صحیح و آگاهی‌بخشی به متریبان و به‌کارگیری مؤلفه‌های اساسی آن در کلاس درس می‌باشد؛ به‌عبارتی می‌توان گفت آنچه هدف هنر و زیبایی‌شناسی است - ایجاد تغییر در جهان از طریق تعلیم و تربیت تحقق نمی‌یابد. به اعتقاد دیویی هنر نقش بازآفرینی ایفا می‌کند و زمینه بروز استعدادهای انسان را فراهم می‌کند. دیویی چنین نتیجه می‌گیرد: که تعلیم و تربیت هیچ مسئولیتی جدی‌تر از تدارک امکانات کافی برای متریبان جهت لذت بردن از اوقات فراغت ندارد (دیویی، ۱۹۲۶، ۲۰۵). با توجه به نگاه هرردر به زیبایی‌شناسی که نگاهی اجتماعی فرهنگی است، برای این که جامعه‌ای بهتر و انسان‌هایی هماهنگ‌تر و همگون‌تر داشته‌باشیم می‌بایست به تعلیم و تربیت زیبایی‌شناسانه توجه شایانی داشت.

نمودار ۳. مؤلفه‌های مفهومی تعلیم و تربیت از نظر بیلدونگ هرردر

نتیجه‌گیری

هردر تاریخ را روایت‌گر حیات انسان‌ها می‌داند، تاریخی که زندگی انسان را نظم و ترتیب می‌بخشد و مملو از الگوها و معیارهاست. در نظر هردر از رهگذر تاریخ است که می‌توان برای حال و آینده در همه عرصه‌های زندگی عبرت گرفت و این عبرت‌آموزی به جهت هدایت انسان‌ها به سوی غایت خلقت است؛ غایتی که وی آن را انسانیت و سعادت حقیقی می‌داند. به این منظور هردر انسانیت را در سعادت و کمال فردی تعریف می‌کند که این سعادت و کمال فردی در دیگری محقق می‌گردد. به نظر هردر انسانیت را نباید متحدالشکل بسازیم، چه هر فرد و قومی به اندازه شان و استعداد خود در استكمال کلی عالم دخیل است و باید از این رهگذر شریک شکوفایی کلی نوع انسان بشویم. در اندیشه هردر تاریخ بیانگر حرکت رو به جلوی انسان‌هاست، حرکتی که سیر تعالی دارد. وی همچنین با انتقاد از مفاهیم کلی و خردورزی صرف عصر روشنگری تذکر می‌دهد که بشریت گرفتار آرمان‌خواهی اندیشه‌های ایده‌آلیستی نگردهد، به همین سبب وی از فرهنگ و بیلدونگ به‌عنوان عرصه‌ای برای عمل سخن به میان می‌آورد. در نظر هردر فرهنگ بستری برای رسیدن به انسانیت و سعادت است و البته آن‌چه این مفهوم را در نزد وی قدرتمند می‌سازد، عناصر و ویژگی‌های یگانه‌ای است که برای فرهنگ برمی‌شمرد. فرهنگ با ویژگی‌هایی اعم از تکینگی، تکررگرای، ملی‌گرایی، تفاوت اقوام و ملل، تخیل فرهنگی و غیره ما را به درک غایت و هدف نهایی یعنی همان رسیدن به مفهوم حقیقی انسانیت یاری می‌رساند. چنین فهمی از فرهنگ و تاریخ به آسانی حاصل نمی‌گردد؛ مگر آن‌که از تعلیم و تربیتی برخوردار باشیم که حاوی و حامل مفاهیمی از جمله آزادی، هماهنگی احساس و خرد، درک دیگری، روابط دوستانه و همدلی، عدالت‌خواهی و البته بیلدونگ باشد که بیلدونگ عنصری جامع و کامل در اندیشه هردر است و از طریق بیلدونگ است که ما به فهم عمیقی از غایت مورد نظر وی نائل می‌گردیم. در این میان با توجه به چالش‌ها و ضعف و فقر مفهومی تربیت در نظام‌های آموزشی که جوابگوی غایت تربیت یعنی انسان ایده‌آل، انسانیت و کمال مطلوب انسانی نبوده است، می‌بایست جهت رفع این چالش‌ها در مفهوم تربیت بازنگری گردد و این بازنگری به نظر می‌رسد با توسل به مفهوم غنی و قدرتمند بیلدونگ در اندیشه هردر صورت گیرد؛ از این‌رو مؤلفه‌های مفهومی تعلیم و تربیت از جمله تعلیم و تربیت آزادی بنیاد، تعلیم و تربیت تاریخمند، تعلیم و تربیت فرافرهنگی، تعلیم و تربیت پیشرفت‌گرا و تعلیم و تربیت زیبایی‌شناسانه استنتاج گردید.

References

- Ardabili, M. M. (2021). *Philosophy of culture: From herder to nietzsche*. Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (In Persian)
- Ardabili, M. M. (2019). Herder and the Emergence of Philosophy of Culture, *Journal of Philosophical Investigations*, 13(27), 1-22, https://philosophy.tabrizu.ac.ir/article_9242.html?lang=en, 10.22034/jpiut.2019.28555.2055
- Azadmanesh, S.; Bagheri Nouparrast, K. & Sefidkosh, M. (2019). A reflection on the critical themes of Hegelian education with regard to the phenomenology of the soul. *Philosophy of Education*, 5(1), 5-28. (In Persian)
- Berlin, I. (2016). *The bitter nature of human beings (Essays in the history of ideas)*. Translated by L. Magazat. Phoenix Publications.
- Bollenbeck, G. (1996). *Bildung und Kultur: Glanz und elend eines deutschen deutungsmusters*. Suhrkamp.
- Dewey, J. (1926). *Democracy and educa on*. Macmillan.
- Gadamer, H. G. (2006). *Truth and method* (2nd ed). Translated by J. Weinsheimer & D. G. Marshal. Continuum.

- Herder, J. G. (1877-1913). *Samtliche werke*, hrsg. Bernhard Suphan.
- Herder, J. G. (1966). *Essay on the origin of language*, translated and edited by A. Gode. University of Chicago Press.
- Herder, J. G. (1990). *Auch eine philosophie der geschichte zur bildung der menschheit*. Reclam.
- Herder, J. G. (2004). *Another philosophy of history and selected political writings*. Hackett Publishing.
- Herder, J. G. (2006). *Selected writings on aesthetics*, in G. Moore (Ed). University Press Princeton and Oxford.
- Hoffmann, D. (2012). The search for the term Bildung in the German classic, in P. Siljander, A. Kivelä & A. Sutinen (Eds.), *Theories of Bildung and growth: Connections and controversies between continental educational thinking and American pragmatism*, pp. 47-57, Sense Publishers.
- Horlacher, R. (2016). *The educated subject and the german concept of bildung*. Routledge.
- Humboldt, W. V. (1969). Theorie der Bildung des menschen, in W. Humboldt, A. Filtner & K. Giel (Eds.), *Werke in fünf Bänden: Val. I. Schriften zur Anthropologie und Geschichte*, pp. 234-240. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Humboldt, W. V. (2010). Gilian Horton- Kruger, in teaching as a reflective practice: The german didactic tradition, in I. Westbury (Ed), *Stephan Hopmann, and Kurt Riquart*, pp. 57- 62. Routledge.
- Khanjarkhani, M.; Safaei Moghadam, M. & Pakseresht, M. J. (2017). Philosophical hermeneutics and its implications for self-understanding, otherness- understanding and together-understanding, in *Education. Foundations of Education*, 6(2), 5-20. <https://doi.org/10.22067/fedu.v6i2.47635> (In Persian)
- Labrie, A. (1994). *Kultur and Zivilisation. German Reflections (yearbook of European studies 7)*, edited by J. Leerssen & M. Spiering, Rodopi.
- Lamayi, A. A. & Kalbasi Ashtari, H. (2011). *Essays on Herder's philosophy of history, radical western studies*. Tehran: Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies.
- Mojtahedi, K. (2018). *Philosophy of history*. Soroush Publishing. (In Persian)
- Mosleh, A. A. (2014). *Philosophy of culture*, 1st edition, Scientific Publication.
- Malcolm, A. (2009). *Western perspective and art*, 1st edition, Translated by B. Mohaghegh. Farhangistan Art Academy Publishing. (In Persian)
- Nasi, A. (1980). *Ajatuksia kasiteanalyysista ja sen kaytosta yriyksen taloustieteessa*. Tampereen Yliopisto
- Nuopponen, A. (2010). Methods of concept analysis- Towards systematic concept analysis. *LSP Journal*, 1(2), 5-14. https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/12275/Osuva_Nuopponen_2010_2.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Odenstedt. A. (2008). Hegel and gadamer on bildung. *The Southern Journal of Philosophy*, 46, 559-580. <https://doi.org/10.1111/j.2041-6962.2008.tb00085.x>.
- Parakh, B. (2000). *Contemporary political thinkers*. Translated by M. Madrshahi. Safir Publishing. (In Persian)
- Pinkard, T. (2014). *German philosophy: The legacy of idealism*. Translated by N. Qatarawi. Ghoghos. (In Persian)
- Sajjadi, S. M. (2005). Cultural pluralism, identity and education (explanation and evaluation). *The Journal of New Thoughts on Education*, 1(1), 25-38. <https://doi.org/10.22051/jontoe.2005.248> (In Persian)
- Stojanov, K. (2012). The concept of bildung and its moral implications, in K. Schneider (Ed.), *Becoming oneself: Dimensions of "bildung" and the facilitation of personality development*, pp. 75-88. Springer VS.
- Zammito, J. H. (1992). *The genesis of kants critique of judgement*. Univesity of Chicago Press.